

УДК 615.12.014.2(085.7): 632.1

П. П. МЕЛЬНИК

Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ В АГРОЕКОСИСТЕМАХ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 4(31), с. 93–96

Проаналізовано організаційно-економічні проблеми, що загрожують природокористуванню в агроекосистемах. Інтенсивний їх розвиток негативно впливає на еколого-безпечне виробництво сільськогосподарської продукції в агроекосистемах.

Загальновідомо, що одним із головних напрямів аграрної політики України є послідовна інтенсифікація сільськогосподарського виробництва і перехід його на індустріальну основу. Проте інтенсивне виробництво, впровадження науково-технічного прогресу, комплексна механізація праці, хімізація сільськогосподарського виробництва, меліорація земель призвели до деградації значної частини природних геосистем та загострення взаємовідносин між суспільством та природою. Це створює цілий комплекс організаційно-економічних проблем у кожній із його галузей. Система “суспільство — природа”, яка була комплексом уніфікованих схем для безпечного природокористування в агроекосистемах, стала вразливою. Економічні інтереси переважають над пріоритетами духовних та природоохоронних імперативів, які життєво необхідні для регіональних та національних рівнів країни.

Добре розуміючи важливість рівноваги еколого-економічних та соціальних цінностей у природокористуванні, науковці ведуть інтенсивний пошук наукових рішень для зменшення антропогенного навантаження на агроекосистеми та небігрунтованого втручання в природу.

За обсягами і кількістю використаних ресурсів, сільськогосподарське виробництво належить до найбільш ресурсо- і природоємних галузей господарської діяльності. Важливо зазначити, що природно-ресурсний потенціал сільськогосподарського виробництва при високоефективному господарюванні людини може забезпечити продовольчу безпеку країни на тривалий період.

Україна може отримувати максимальний урожай сільськогосподарських культур завдяки сприятливим природно-кліматичним умовам і науковим досягненням у землеробстві за умови регулювання усіх факторів росту та розвитку рослин з урахуванням коефіцієнта фізіологічно активної радіації (ФАР) 1,5 % — врожаї пшениці 60–75 ц/га, цукрових буряків — 370–450, а при величині коефіцієнта 3 % — відповідно 120–145 ц/га і 750–900 ц/га. Однак потенційна можливість використання ґрунтів для отримання сільськогосподарської продукції ще низька [1].

Важливою складовою сталого розвитку природокористування в агроекосистемах є екологічний блок, який включає два аспекти. По-перше, це забезпечення екологічності сільськогосподарського виробництва і, по-друге, екологічна про-

блема, яка виникла в окремих регіонах, поступово трансформуючись з локальних у глобальні.

Використання природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища зрівнялися за масштабами з природними процесами саморегуляції. Це призводить до порушення екологічної рівноваги, яка склалась протягом тривалого часу еволюції і спричиняє в окремих регіонах екологічні кризові ситуації, що небезпечні для людей і довкілля [2].

Організаційно-економічні проблеми у природокористуванні тривалий час розглядалися таким вченими, як М. Хвесик, В. Данилишин, А. Дейнека, В. Голян, В. Кравців та ін. Їх праці були присвячені конкретним аспектам природокористування в різних галузях, що охоплюють значний комплекс сучасних проблем [2, 3, 4, 5].

Незважаючи на наукові дискусії щодо збереження природних ресурсів та вирішення екологічних проблем, вони ще й досі нерозв'язані. Слід зауважити, що вони лише загострюються в ринкових умовах під впливом існуючої мінливої економічної ситуації у країні.

Проблеми екологічних наслідків господарської діяльності підприємств найбільше виникають у процесі інтенсифікації сільськогосподарської галузі. Це особливо виявляється там, де освоюються нові інтенсивні методи господарювання із виробництва сільськогосподарської продукції. Тому дослідження стану екологічних проблем та динаміки їх показників актуальне й сьогодні.

Виходячи з необхідності раціонального використання і відтворення природних ресурсів та створення належних умов природокористування в агроєкосистемах, визначимо основні організаційно-економічні проблеми в сільськогосподарському виробництві.

У сучасних умовах природокористування в агроєкосистемах є однією з головних проблем значної кількості природокористувачів. Екологічна проблема в Україні набрала планетарного масштабу просторово-часового виміру з глобальними наслідками у природокористуванні. Незважаючи на це, критична ситуація екологічних проблем все збільшується, у зв'язку з цим постає питання щодо їх розв'язання. До того ж не слід забувати, що значна кількість проблем вимагає індивідуального підходу та діючих заходів. На противагу цьому, економічне зростання в країні зумовлює високий попит на сільськогосподарську продукцію.

Загальновідомо, що земельний фонд України може забезпечити виробництво продуктів харчу-

вання на 140–150 млн осіб, звичайно при відповідній структурі землекористування та ресурсному забезпеченні. У минулі роки за обсягом виробництва сільськогосподарської продукції Україна займала чільне місце серед країн світу. У 1990 р. Україна виробляла 20 % усього зерна, в тому числі по вирощуванню пшениці вона посідала сьоме місце – 19 млн т (після Китаю – 101, США – 67, Індії – 55, Росії – 46, Франції – 33 і Канади – 30 млн т); п'яте місце по вирощуванню жита та ячменю; шосте – вівса; четверте – картоплі та друге по виробництву цукрових буряків (після Франції) [2].

Важливим фактором отримання вагомих показників сільськогосподарськими підприємствами у минулі роки було гарантоване забезпечення державою матеріально-технічними ресурсами. Необхідно відзначити, що глобальних питань із відтворення використаних природних ресурсів та їх самовідновлювальної здатності не передбачалось.

Це зумовлено передусім тим, що протягом багатьох десятиліть у господарське життя країни було залучено значний потенціал, усе більше природних ресурсів (землі, води, лісу) потрапляло до виробничого обороту. Інакше кажучи, панував екстенсивний характер використання природних ресурсів, який призвів до суттєвих негативних наслідків, пов'язаних з використанням, деградацією та забрудненням земель і водних джерел, не завжди обґрунтованою вирубкою лісів, нераціональним використанням мінерально-сировинних ресурсів [6].

За даними досліджень, виробнича діяльність суб'єктів господарювання у сільськогосподарському виробництві України станом на 1 січня 2008 р. становила 25 великих за розмірами агрохолдингів із орендованими площами сільськогосподарських земель від 49–330 тис. га. Разом із тим, в Україні функціонує значна частина тіньових агрохолдингів [7].

Основу виробничої діяльності склали дрібні і середні суб'єкти господарювання, які за статистичними даними цього року нараховували понад 59 тис. Це являє собою процес роздержавлення сільськогосподарських виробників і розвиток ринкових відносин у сільському господарстві.

Дрібні за розміром земельних угідь товаровиробники стикаються з тими самими фундаментальними екологічними проблемами, як і великі індустріальні системи (наприклад, проблеми утилізації відходів і забруднення водних ресурсів). У сучасних умовах господарської діяльності проблеми можуть збільшуватись до великих масштабів, особливо в тих випадках, коли значна

частина дрібних підприємств сконцентрована на обмеженій місцевості. На додаток до цього, активність організацій, контролюючих екологічні питання, може бути низькою, а інфраструктура із утилізації відходів, відповідно, слаборозвинутою або відсутньою [8].

З позиції впливу на якість природокористування в агроекосистемах існує проблема недотримання Європейських принципів сталого розвитку країн — членів ЄС:

- стандартів з природокористування в агроекосистемах;
- системного підходу щодо збалансованості соціальних, економічних та екологічних цінностей;
- узгодження співпраці зацікавлених суб'єктів суспільних відносин;
- механізму стимулювання;
- прозорості;
- відповідальності;
- передбачуваності;
- належного ресурсного та інституційного забезпечення;
- принципу пріоритетності міжнародних правил перед національним законодавством.

Перепонами для впровадження у природокористуванні агроекосистем норм збалансованої діяльності є:

Методологічні:

- відсутність методології та відповідної стратегії у сільськогосподарському виробництві;
- конфлікти: “антропоцентризм — біоцентризм”, “природокористування — охорона НПС”, “комплексний — системний підходи”.

Законодавчі:

- недостатня відповідність вимогам ЄС щодо екологічних стандартів, міжгалузевої співпраці.

Організаційні:

- командно-адміністративні принципи управління;
- недостатнє фінансування із державного бюджету;
- недостатня оцінка та облік земельних ресурсів у земельному кадастрі;
- ринкова конкуренція;
- недостатня прозорість;
- недостатньо розвинена співпраця з природокористувачами та інституціями охорони НПС.

На нашу думку, при проведенні досліджень із екологічних проблем у сільськогосподарському виробництві, глобально впливають еколого-

економічні та соціальні цінності, що підтверджують й інші науковці.

Нинішній напрямок розвитку АПК як у техніко-технологічному, соціально-економічному, так і екологічному відношенні є недостатньо науково обґрунтованим й екологічно, соціально та економічно маловиправданим, оскільки не забезпечує раціонального аграрного природокористування, екологічно врівноваженого сталого розвитку і функціонування агроландшафтів та культурних екосистем, отже, ефективного, конкурентоспроможного розвитку АПК, формування стабільного продовольчого ринку [9].

Отже, визначення та вирішення організаційно-економічних проблем у країні з нестабільним економічним розвитком, що повсякчасно змінюється, є найжиттєздатнішим підходом не лише для підтримання сільськогосподарського виробництва, а й вирішення еколого-економічних і соціальних цінностей щодо природокористування в агроекосистемах.

Організаційно-економічні проблеми в агроекосистемах зумовлюють скорочення виробництва сільськогосподарської продукції і сприяють росту її собівартості.

У конкурентних умовах ринку домінують економічні, матеріальні інтереси у суб'єктів господарювання різної форми власності. Тому триває загострення ціннісного конфлікту на різних ієрархічних рівнях: між законодавством з охорони навколишнього природного середовища та природокористування в агроекосистемах; між використанням природних ресурсів та їх відтворенням, а також у виконанні міжнародних зобов'язань щодо природоохоронного законодавства та ін.

Література

1. Данилишин Б. М. Нас не устраивает агрессивное вхождение на украинский рынок иностранных производителей с помощью “серых” схем // Зеркало недели. — 2008. — № 4(683). — С. 9.
2. Яцик А. В. Екологічна безпека в Україні. — К.: Генеза, 2001. — 216 с.
3. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. — Л., 2007. — 336 с.
4. Дикань В. Л., Дейнека А. Г. и др. Основы экологии и природопользования: Учеб. пособие. — Харьков: ООО “Олант”, 2005. — 384 с.
5. Хвесик М. А., Голян В. А. Институційна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія. — К.: Кондор, 2007. — 480 с.

6. Хвесик М. А., Голян В. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: — К.: Кондор, 2007. — 480 с.

7. Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін. Аграрний сектор економіки (стан і перспективи розвитку) / За ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 1008 с.

8. Голян В. А. Сфера природокористування у сучасних умовах: системні суперечності ринкових трансформацій та проблеми управління // Агросвіт: Наук.-практ. ж-л. — 2008. — № 6. — С. 27–33.

9. Фурдичко О. І., Мармуль Л. О., Пилипенко Ю. В. Економіка природокористування: Підручник. — К.: Аграрна освіта, 2009. — 256 с.

Організаційно-економічні проблеми є одними з основних у господарській діяльності. Для їх вирішення необхідно розробити комплекс заходів, які позитивно впливатимуть на еколого-економічні та соціальні цінності в суспільному виробництві.

Организационно-экономические проблемы являются одними из основных в хозяйственной деятельности. Для их решения необходимо разработать комплекс мероприятий, которые будут положительно влиять на эколого-экономические и социальные ценности в общественном производстве.

Organizational and economic problems are a major in business. For their solution it is necessary to develop a set of activities that positively affect the ecological, economic and social value of public production

Надійшла 13 вересня 2011 р.